

MI A TANYA ÉS MI A SZÁLLÁS?

ÍRTA: GÁSPÁR ZOLTÁN

A tanya szó a mai magyar nyelvben elválaszthatatlanul össze van forrva a mezőgazdasággal. Magától értetődőnek tűnik fel mindenki előtt, hogy ez a szó a város határán szétszórta élő nép világát zárja magába. Jelenti a tanyai ember házát, szántóföldjét, legelőjét; jelent települési formát, gazdálkodási rendszert; jelenti mindezeket külön-külön és egyszerre, egymás mellett és egymással összefüggően. Az élet száz és száz árnyalata fonódik össze egy közömbös és szürke szóvá. Ki ezt, ki azt, ki többet, ki kevesebbet lát meg benne a való világ gazdagságából, amelyet a nyelv titokzatos munkája egyetlen kifejezés szürke vasládájába halmozott mindenki használatára.

Azt azonban már igen kevesen tudják, hogy a tanya szó nem mindig ezt a jelentést hordozta. A nyelvtörténet tanúsága szerint ez a szó ősi értelmében a halászkok szókincséhez tartozott. Régi nyelvemlékek fenntartották ezt a jelentést, a tájszólások pedig frissen és elevenen őrizték meg mindmáig.

Tanya alatt régebben halászok települését értették. De már ez a jelentés maga is származékosnak látszik. A szó legősibb jelentése szerint annyi, mint halászatra alkalmas víz. A tájszólásokban, nyelvjárásokban ma is élő értelem szerint pedig: széles, mély víz, a folyónak elcsendesedő, lassú folyású helye. Ez a jelentés tovább is fejlődött, alakúit, formálódott, úgyhogy egyes vidékek nyelvhasználatában »tanya«, »tonya«, »tornya« állóvizet posványt, pocsolyát, tócsát jelent.

De térjünk vissza az ősi jelentésre. A folyóvíz lassújárású részeit a vizén élő nép jói megtudta egymástói különböztetni, csak olyan jól, akár a szántóvelő ember a föld egyes darabjait. És így a tulajdonszerzés ösztöne csakhamar feldarabolta az áramló folyót, mint ahogy később feldarabolta a szilárd földet. A hatalmas vizek így oszlottak szét tanyákra s minden tanya külön nevet kapott, hasonlóan a föld dűlőihez. Ami a dűlő a mezőgazdaságban, az volt a tanya az ősi halászatnál.

Persze a vizén élő embernek is kell azért egy darabka szárazföld, ahol a lábát megvesse. A parton állott a halász kunyhója, körülötte időve talán a földet is munkába vették, már ahol lehetett s amennyire mód volt rá. A nyelv pedig tudomásul vette és megerősítette, amit az élet rendelt: ettől kezdve a tanya nemcsak vizet, hanem szárazföldet, nemcsak mesterséget, hanem a mesterségnek élőket és nemcsak helyet, hanem

egyszersmind települést is jelent.

De akkor miért hívják ma a tanyát tanyának? Úgy kell lenni, hogy a szárazföldi településre valaha valami más szó szolgált. Ez a szó pedig a szállás volt. Ezt a szót a magyar nép még az őshazából hozta. A magyar nyelv legmélyebb rétegébe tartozik, ősi egyformaságára az új és változó jelentések számos rétege rakodott rá: ezért ütődik oly sokszor bele a nyelvész csákánya. Egyformán ősi értelemmel jelentette a barmoknak, jószágoknak nemzedékről-nemzedékre. apáról-fiúra való átszállását, tehát az öröklést; a kóborló emberek megszállását egy bizonyos földön, azaz a települést; jelentette a madarak e/szállását vagyis a repülést. A mozgás és a nyugalom egymásnak ellentmondó és egymást feltételező ősi képzetei élnek és öltenek különböző formákat ebben az ősi szóban. Vitathatatlan tény, hogy ezzel a szóval jelölt a magyar nyelv minden honfoglaláskori települést.

Már most általános tünemény a nyelv életében, hogy ha egy szó sokféle jelentésbe ágazik el, a jelentések közül egyiket-másikat elfoglalja, »megszállja« egy másik kifejezés. (Íme egy szinte önkéntelen újabb adat a »szállani; ige jelentésbeli gazdagságához!) Így történt ez a »szállás« szó »telephely« jelentésével: a tanya szó, mikor már nemcsak halászóhelvet, halásztelepet, hanem általában települést jelentett, magához vonta ezt az értelmet és a szállás szó ebben az értelemben

kiveszett. új települések megjelölésére nem alkalmasak, de tovább élt a helységnevekben. Ezek után nézzük meg, mi jelentősége van annak, hogy Szeged határában vegyesen vannak tanyák és szállások?

A felelet szinte magától kínálkozik. Szállás száraz földi települési, tanya halászlati eredetű települést jelenteit egykor, ennél fogva a tanya egykori halásztelepek emlékét kell, hogy őrizze. Amúgy szemre mutatós magyarázat és amint a végén kiderül, sok igazság van benne. De ilyen könnyen nem adják az igazságot. Megkérdezhetné valaki és pedig joggal, hogy már most, ahol tanyák vannak, ott valaha okvetlenül halászoknak kellett élni? Szeged körül csak még megy az ilyesmi, de hál mit kezdjünk ezzel a tudományunkkal olyan helyeken, ahol vizet csak a gémeskútban lehet találni? Azonkívül szó volt már róla, hogy ennek a szónak a jelentése alaposan megváltozott s ha egykor csak a halász tanyáját jelentette, most már a szántóvelőét jelenti. Sőt tréfásan a városi ember is beszél így néha a tartózkodási helyéről.

Való igaz, hogy pusztán különböző szavak egybevetésével nem lehet egész biztosan eldönteni a kérdést. Az igazságra lelni csak úgy lehet, ha az igazság egy részét keressük; az egész itt a darabjaiban él, Minden tudomány csak saját magáért áll jól, ami ebben a példában annyit jelent, hogy tisztán nyelvészeti eszközökkel itt nem boldogulunk. Szükség van itt még gazdaság- és kul-

túrtörténeli útmutatásra is.

Nem feltűnő és gondolkodásra készítő jelensége, hogy az ősi »szállás szó, miután jelentését a »tanya« szó vállalta magára, az ország egyes részeiben mégis fennmaradt? Délmagyarországon általánosan használják a tanyák megnevezésére (értvén most már ezalatt a szó jelenlegi értelmét), még feltűnőbb azonban, hogy a szegedi tanyavilágban vegyesen él a tanya és a szállás név. Az Alföld túlnyomó részén a tanya szó, a déli részeken a szállás szó használata általános. Szegeden azonban egymás mellett él mind a kettő. A nyelv logikája itt alig tűr kétséget: a tanyavilág egy része halásztelepek emlékét őrzi. Ezért tartotta itt ébren a nyelv géniusza mind a két szót.

Mert a halászat az előidőkben sokkal nagyobb területre terjedt ki, mint manapság. Oly magától értetődő dolog ez, hogy alig kell neki sok magyarázat. Ma a halászat a folyóparthoz tapad, régebben azonban parttalan vizén jártak a halászcsonakok. Ma a mérnök körzöje szabja meg a folyó járását a gondozott és szabályos partok között. Régen a Tisza és a Maros mellett végeláthatatlan mocsaras vadvizes területek terültek el s csak a magasabb kiemelkedéseken vethette meg az ember a lábát. Szeged maga is a Tisza szigetein keletkezett. Halász, vadász, pásztorkodó nép szállott meg ezen a földön, még pedig a határban szállott meg, ahol még évszázadokon át folytatta kóbor vadász-halász életét. A határ

pedig nem volt olyan nagy mint ma. A helyi hazafiság szereli emlegetni, hogy ekkora földön a németek nagyfejedelemséget alapítottak volna, nem is egyel, de mindjárt kettőt. Csakhogy a város területére vonatkozó régi történeti adatok nem igazolják ezt a szólásmondást.

A határból, a tanyákról ment a nép a városba és nem fordítva. Ez azonban már más lapra tartozik, — itt csak a szegedi tanyavilág legősibb mivoltára figyeltünk, amelynek a vonásai ma is kitetszenek a tanyai nép arculatán.